

Ungmenni sem leituðu athvarfs í Rauðakrosshúsinu 1996-2000

Haukur Hauksson¹

Eiríkur Örn Arnarson²

Ágrip

Tilgangur: Að kanna tengsl brottþlaups unglunga að heiman við slakan árangur í skóla, neyslu áfengis og annarra vímuefna, fjölskyldugerð og fleira.

Efniviður og aðferðir: Unnið var úr upplýsingum um skjólstaðinga Rauðakrosshússins árin 1996-2000 og niðurstöður bornar saman við rannsókn á starfsemi athvarfsins fyrir tímabilið 1985-1995. Skráningarblað athvarfs hússins var notað við gagnaöflun og ungmennum raðað í heimanfarna, heimanrekna og heimilislauða. Ungmenni sem fóru að heiman af eigin hvötum og þau sem komu af götunni en nefndu aðra ástæðu en húsnæðisleysi fyrir komu sinni, röðuðust í hóp heimanfarinna. Ungmenni sem hafði verið vísað að heiman eða af stofnun töldust heimanrekin. Heimilislauð flokkuðust ungmenni sem komu af götunni og nefndu húsnæðisleysi sem ástæðu komu og ungmenni sem bjuggu ekki hjá forráðamönnum en komu úr leiguhúsnæði, í fylgd lögreglu eða eftir áfengis/vímuefnamedferð.

Niðurstöður: Komur voru um 32% fleiri en árin 1985-1995. Mest var aukning heimanfarinna pílta og heimanrekinna af báðum kynjum. Færri ungmenni töldust heimilislauð en árin 1985-1995. Þriðjungur heimanfarinna/rekinna var iðjulaus, en yfir 70% heimilislauða. Tóbaks-, áfengis- og fíkniefnaneysla var útbreidd. Húsnæðisleysi og vímuefnavandi voru algengustu ástæður komu heimilislauða, en samskiptaörðugleikar á heimili í hinum hópunum. Heimanfarnir/reknir piltar höfðu frekar flosnað frá námi, voru í neysluvanda og oftast iðjulausir en stúlkur. Endurkvæmir stóðu verr að vígi en frumkvæmir.

Ályktanir: Vandí heimilislauða virðist meiri en heimanfarinna/rekinna. Tilvist neyðarathvarfs Rauðakrosshússins virðist sporna við því að heimanfarnir/reknir gangi svo langt að falla í hóp heimilislauða ungmenna sem virðast frekar vera iðjulaus, stunda afbrot og í neysluvanda. Sú aukning sem virðist hafa orðið í hópi heimanfarinna og heimanrekinna unglunga sýnir að samskiptavandamál leiða nú frekar en áður til brottþlaups unglings eða brottvísunar af heimili.

Inngangur

Rauðakrosshúsið átti 15 ára starfsafmæli í desember árið 2000. Af því tilefni var unnið úr gögnum um hjálparþurfi unglunga sem leituðu í athvarfið árin 1996 til 2000, meðal annars til samanburðar við niðurstöður úr rannsókn Helga Hjartarsonar og Eiríks

ENGLISH SUMMARY

Hauksson H, Arnarson EÖ

Operation of an emergency shelter in the Red Cross House (RCH) for runaway, throwaway and homeless adolescents in Iceland during the period 1996-2000

Læknablaðið 2003; 89: 507-12

Objective: To explore the relationship between running away from home with doing poorly at school, the use of alcohol and drugs, family structure, etc.

Material and methods: Analysis of data collected among adolescents who sought help at the RCH, the period 1996-2000 was compared to a prior report on RCH guests for the period 1985-1995. Admission records of the RCH were used for collecting data for subsequent analysis and the guests were grouped into runaways, throwaways and homeless adolescents. Runaways came off the street or left home on their own accord. Throwaways had been asked to leave home. The homeless had nowhere to stay, did not live with parents/ guardians, presented following alcohol/drug treatment or were escorted by the police.

Results: Compared with the operation of RCH during 1985-1995, there was about 32% increase of registered visits, mostly runaway boys and throwaways of both sexes. Fewer adolescents were homeless than in 1985-1995. About one third of runaways/throwaways and more than 70% of homeless were neither working nor at school when presenting at the RCH. Use of tobacco, alcohol/drugs was common among guests. The most frequent reasons for the homeless seeking assistance was alcohol/drug abuse but for runaways/throwaways having nowhere to stay and conflicts within their family. Runaway/throwaway boys were more likely than girls to be school drop-outs, abuse alcohol/drugs and be out of work. Frequent visitors were worse off than first time visitors.

Conclusions: The plight of homeless adolescents seemed more serious than that of runaways and throwaways. The RCH aims to keep adolescents off the streets and to prevent runaways or throwaways to become homeless who are more likely to be out of work, commit crimes and abuse alcohol/drugs. The increase of visits by adolescents registered as runaways or throwaways to the RCH, and the decrease of visits by those registered as homeless might suggest that frequency of severe relational problems between parents and their child is on the increase in Icelandic homes.

Keyword: emergency shelter, adolescent, runaway, throwaway, homeless.

Correspondence: Eiríkur Örn Arnarson, eirikur@landspitali.is

¹Unglingafulltrúi, Rauðakrosshúsinu, Tjarnargötu 35, 101 Reykjavík, ²forstöðusálfræðingur, Sálfræðiþjónusta

vefrænna deilda Landspítala, Endurhæfingarsviði og Læknadeild HI.

Fyrirspurnir og bréfaskipti: Eiríkur Örn Arnarson, sími: 543 1000, eirikur@landspitali.is

Lykilord: neyðarathvarf, unglungur, heimanfarinn, heimanrekinn, heimilislauð.

Arnar Arnarsonar (1) á þeim unglingum sem dvöldu í athvarfinu fyrstu tíu starfsár þess.

Hlutverk neyðarathvarfs Rauðakrosshússins er að veita unglingum í neyð eins konar fyrstu hjálpmæð grundvallarmarkmið Rauðakrossins um mannúð og hlutleysi að leiðarljósi (2). Athvarfið er opið allan sólarhringinn árið um kring og ungmenni þurfa ekki að gera boð á undan sér. Forvarnarmarkmið Rauðakrosshússins er að veita ungmennunum húsa-skjól, fæði, stuðning og ráðgjöf áður en í óefni er komið. Þær upplýsingar sem skráðar eru um ungmenni sem gista í Rauðakrosshúsinu skipta miklu máli þegar fjallað er um málefni unglunga og fjölskyldna á Íslandi, ekki síst til samanburðar við skýrslur og rannsóknir á opinberum gögnum um þennan málaflokk.

Í flestum rannsóknnum er heimanfarinn unglingur skilgreindur sem 10-17 ára unglingur sem hefur verið að heiman eina nótt eða lengur án samþykkis forráðamanna (3, 4). Þessi skilgreining nær ekki til þeirra ungmenna sem er vísað að heiman, eru heimanrekin, en margir vilja gera þar greinarmun. Samkvæmt þeim fara unglingar að heiman vegna djúpstæðra deilna við foreldra og slakra félagslegra tengsla en heimanreknir fara ekki að eigin frumkvæði heldur vegna hvatningar eða þrýstings forráðamanna (3). Talið er að 30 til 60% unglunga sem fara að heiman geri það fyrir orð forráðamanna en ekki að eigin frumkvæði (5).

Samkvæmt skýrslu Mannfjöldastofnunar Sameinuðu þjóðanna frá 1991 (5) hlaupast milli 4 og 10 af hundraði bandarískra ungmenna einhvern tíma að heiman. Af þeim gerir innan við helmingur fleiri en eina tilraun og um 75% snýr heim innan viku. Í fjórðu útgáfu greiningarkerfis amerísku geðlækna-samtakanna (DSM IV) (6) er endurtekið brottlaup eða endanlegt í fyrstu tilraun talið uppfylla skilmerki fyrir truflun á félagslegu atferli.

Rannsóknir benda ekki til að um afmarkaðan orsakafátt sé að ræða hjá brottlaupnum í samanburði við þá sem ekki fara að heiman, heldur virðist vera víxlverkun ýmissa þátta, svo sem slakra tilfinningatengsla í fjölskyldu, vandamála í skóla, afbrigðilegrar hegðunar og neikvæðra tilfinninga.

Ýmsir hafa bent á hversu hátt hlutfall heimanfarinna kemur frá einstæðu foreldri eða úr stjúp-fjölskyldu (1, 2, 7). Heimanreknir koma frekar en heimanfarnir úr slíku fjölskylduumhverfi (7) og togstreita og rifrildi virðast algengari á heimilum þeirra sem reknir eru að heiman en hinna sem fara að eigin frumkvæði (3).

Ýmsar rannsóknir hafa sýnt að líklegri er að heimanfarinn unglingur hafi verið beittur líkamlegu eða kynferðislegu ofbeldi á heimili sínu en unglingur sem dvelur í föðuruhúsum (8, 9). Flótti er yfirleitt eðlilegt viðbragð við ógn í umhverfi og ætti að auka afkomulíkur viðkomandi. Svo er ekki hér samkvæmt

rannsókn (10) sem bendir til að unglingur sem flýr ofbeldi á heimili og heldur að mestu til á götunni er líklegri en aðrir heimanfarnir til að verða fórnarlamb líkamlegs og kynferðislegs ofbeldis þar.

Vandamál í skóla virðast algengari meðal heimanfarinna en þeirra sem heima búa (11, 12). Í rannsókn á 123 skjólstaðingum athvarfs í Kanada (11) kom fram að um 52% áttu við lestrarörðugleika að etja og 28,5% voru undir mörkum í skrift og stærðfræði miðað við aldur.

Neysla vímugjafa og fíkniefna virðist samkvæmt rannsóknnum (13, 14) algengari meðal heimanfarinna unglunga en unglunga almennt. Hegðunar- og geðbrigðaraskanir virðast einnig algengari meðal þeirra sem fara að heiman en hinna og þeir þjást frekar af þunglyndi og sjálfsvígshugmyndum sem tengjast slakri sjálfsmynd (12, 14).

Eins og í fyrri rannsókn (1) var unglingum sem gistu athvarfið raðað eftir ástæðum komu í heimanfarna, heimanrekna og heimilislauða. Markmið rannsóknarinnar var að bera saman þessa þrjá hópa með tilliti til ástæðna komu í Rauðakrosshúsið, bakgrunns, fjölskyldu, neyslu vímuefna og fleiri breytna. Innan hópanna voru sömu breytur notaðar til að kanna mun milli kynja, þeirra sem komu einu sinni í athvarfið (frumkvæmir) og hinna sem komu oft (endurkvæmir). Þá voru bornar saman niðurstöður þessarar rannsóknar og rannsóknar á fyrstu 10 árum starfseminnar (1).

Efniviður og aðferðir

Þáttakendur: Unnið var úr gögnum um 686 ungmenni, 12-21 árs, sem gistu neyðarathvarf Rauðakrosshússins árin 1996-2000 og þeim skipað í þrjá flokka eftir ástæðum komu. Í flokk heimanfarinna röðuðust þau ungmenni sem fóru úr foreldrahúsum að eigin frumkvæði. Einnig voru þeir sem hvorki nefndu húsnæðisleysi né brottvísun að heiman, en komu af götunni, flokkaðir sem heimanfarnir. Þeir sem komu í athvarfið vegna þess að þeim var vísað að heiman flokkuðust sem heimanreknir. Þeir sem komu af götunni, úr vímuefnaeðferð, úr leiguhúsnæði eða í fylgd lögreglu og nefndu húsnæðisleysi sem ástæðu komu töldust heimilislauðir. Einnig voru þeir sem ekki tilgreindu húsnæðisleysi, en flýðu sambýli með vinum eða kunningjum vegna neysluvandamála eða samskiptaörðugleika settir í hóp heimilislauða.

Málitæki: Upplýsingar um ungmennin fengust í tölvuskráningarkerfi Rauðakrosshússins með leyfi stjórnar Rauðakross Íslands. Skráð er samkvæmt númeri og nafn viðkomandi kemur ekki fram. Almennar upplýsingar eru aldur, kyn, lögheimili og búseta, fyrri reynsla af athvarfinu, iðja, skólaganga og tengsl við félagslegar stofnanir. Þá er skráð sambúðarform foreldra, systkinafjöldi, systkinaröð og síðasta

aðsetur. Upplýsingar um neyslu tóbaks, áfengis og vímuefna síðustu þrjá til sex mánuði eru skráðar, ástæður komu og loks almennar upplýsingar við brottför, það er fjöldi gistinátta, dagsetning brottfarar, næsti dvalarstaður og með hvaða hætti unglingsur yfirgefur athvarfið.

Starfsmenn öfluðu ofangreindra upplýsinga og skráðu þær að unglingsi ásjáandi. Þeim upplýsingum sem komu fram síðar var þá bætt við skráningu. Munur milli hópa var metinn með kí-kvaðrat prófi. Tölfræðilega marktækur munur var talinn við $p < 0,05$.

Niðurstöður

Á bak við 686 færslur voru 318 ungmenni (206 heimanfarnir, 84 heimanreknir og 28 heimilislausir) sem komu einu sinni á tímabilinu. Í 368 færslum var um endurkomu að ræða. Á bak við þær færslur voru 281 ungmenni (156 heimanfarnir, 45 heimanreknir og 80 heimilislausir) sem komu tvisvar eða oftár á tímabilinu, eða höfðu komið til dvalar í athvarfinu fyrir árið 1996. Þegar allar færslur eru taldar og fjöldi endurkvæmra borinn saman við fjölda frumkvæmra eftir hópum, sést að hlutfall endurkvæmra er langhæst, eða 74% af skráðum komum, í hópi heimililausra (tafla I).

Í hópi heimanfarninna sem komu einu sinni í athvarfið var kynskipting jöfn, en meðal endurkvæmra voru 103 piltar og 53 stúlkur. Meðal frumkvæmra í hópi heimanrekinna voru 45 piltar og 39 stúlkur og endurkvæmir töldust 29 piltar á móti 16 stúlkum. Í hópi frumkvæmra heimililausra voru 16 piltar og 12 stúlkur. Endurkvæmir í þessum hópi skiptust í 50 piltar og 30 stúlkur (tafla I).

Meðalaldur heimanfarninna sem komu einu sinni á tímabilinu var 16,2 ár en þeirra sem komu oftár 16,7 ár. Hjá heimanreknunum var meðalaldur frumkvæmra 16,4 ár en endurkvæmra 16,8 ár. Meðalaldur heimililausra unglingsa sem komu einu sinni var 17,9 ár en hinna sem komu oftár 17,1 ár.

Flestir gesta neyðarathvarfsins komu af höfuðborgarsvæðinu, en hæst var hlutfall þeirra í hópi heimanrekinna (tafla I).

Foreldrar unglingsanna sem gistu Rauðakrosshúsið voru í fæstum tilfellum í sambúð (tafla II). Heimililausir skera sig úr þar sem einungis 11% þeirra áttu foreldra í sambúð.

Rúmur þriðjungur heimanfarninna og heimanrekinna ungmenna, en yfir 70% heimililausra, var iðjulaus við komu í athvarfið (tafla II). Meðal heimililausra var ekki marktækur munur milli kynja, en í hópi heimanfarninna voru um 54% piltar iðjulausir og um 30% stúlkna ($\chi^2(2,206) = 22,5; p < 0,0001$). Meðal heimanrekinna var munur milli kynja í sömu átt, rúm 60% piltar voru iðjulausir en sama hlutfall stúlkna var um 27% ($\chi^2(2,84) = 10,4; p < 0,001$).

Iðjuleysi var algengara meðal endurkvæmra en

Tafla I. Frumkvæmir og endurkvæmir unglingsur innan hópanna og skipting frumkvæmra eftir kyni og uppruna.

	Heimanfarnir		Heimanreknir		Heimililausir	
	N	%	N	%	N	%
Frumkvæmir	206	(57)	84	(65)	28	(26)
Endurkvæmir	156	(43)	45	(35)	80	(74)
Piltar	103	(50)	39	(46)	16	(57)
Stúlkur	103	(50)	45	(54)	12	(43)
Höfuðborgarsvæðið	140	(69)	73	(88)	19	(76)
Landsbyggðin	64	(31)	10	(12)	6	(24)

Tafla II. Hlutfall unglingsa með tilliti til sambúðar- mynsturs foreldra, iðju og skólagöngu.

	Heimanfarnir %	Heimanreknir %	Heimililausir %
Samband foreldra			
Í sambúð	30	36	11*
Ekki í sambúð	64	57	71
Annað eða bæði látnir	6	7	18*
Iðja			
Ekkert	37	39	72**
Í skóla	43	34	7**
Í vinnu	20	27	21
Skólaganga			
Í skyldunámi	37	30	8**
Skyldunámi lokið	43	52	88**
Skyldunámi hætt	8	11	4
Í framhaldsnámi	12	6	-

* $p < 0,05$ ** $p < 0,001$

frumkvæmra í hópum heimanfarninna ($\chi^2(1,362) = 23,6; p < 0,001$) og heimanrekinna ($\chi^2(1,129) = 8,5; p < 0,005$). Munur frum- og endurkvæmra í hópi heimililausra var ekki metinn þar sem væntigildi var undir mörkum í yfir 20% tilvika.

Munur á skólagöngu milli heimililausra annars vegar og heimanfarninna og -rekinna hins vegar (tafla II) skýrist líklega helst með aldursmuni milli hópanna ($F(1,315) = 32,2; p < 0,0001$) þar sem meðalaldur heimililausra er 17,2 ár en hinna hópanna 16,3 ár.

Þegar borin var saman námsstaða milli kynja innan hópanna kom fram munur í hópi heimanfarninna. Um helmingi fleiri stúlkur en piltar voru í skyldunámi eða framhaldsskóla en tæp 12% piltar á móti tæpum 4% stúlkna höfðu hætt skyldunámi ($\chi^2(4,206) = 23,4; p < 0,0001$).

Munur var á frum og endurkvæmum í öllum hópum þegar skoðað var hve margir hættu skyldunámi. Í hópi heimanfarninna höfðu tæp 20% endurkvæmra hætt skyldunámi en meðal frumkvæmra var hlutfallið 7,8% ($\chi^2(4,206) = 23,3; p < 0,001$). Hjá heimanreknunum var þetta hlutfall um 11% frumkvæmra og rúm 16% endurkvæmra ($\chi^2(1,129) = 4,3; p < 0,005$). Meðal heimililausra höfðu tæp 4% frumkvæmra, en rúmur fjórðungur endurkvæmra hætt skyldunámi ($\chi^2(1,108) = 6,4; p < 0,005$).

Tafla III. Tengsl unglínganna við félagslegar stofnanir og lögreglu og hlutfall þeirra sem notuðu tóbak, áfengi og fíkniefni.

	Heiman- farnir %	Heiman- reknir %	Heimilis- lausir %
Afskipti			
Félagslegar stofnanir	69	84	75
Lögregla	28	36	57*
Neysla tóbaks	77	88	82
Neysla áfengis	74	84	82
Neysla fíkniefna	22	33	68**

*p<0,05 **p<0,001

Tafla IV. Ástæður komu í Rauðakrosshúsið.

	Heiman- farnir %	Heiman- reknir %	Heimilis- lausir %
Erfiðar heimilisastæður	31	13	11*
Samskiptaörðugleikar	57	63	18**
Stundarósætti	4	5	-
Húsnæðisleysi	38	40	79**
Neysla foreldra	9	2	4
Eigin neysla	12	27	50**
Ofbeldi	22	6	4*

*p<0,05 **p<0,001

Meirihluti unglíngna af báðum kynjum hafði verið í tengslum við félagslegar stofnanir áður en leitað var í neyðarathvarfið, en saga um afskipti lögreglu var algengust í hópi heimilisláusra (tafla III). Heimilisláusir skáru sig líka úr þegar litið var á tegund tengsla við félagslegar stofnanir. Helmingur heimilisláusra hafði farið í áfengis- eða vímuefnaferð, en meðal heimanfarinna var þetta hlutfall 18% og heimanrekinna 12,6% ($\chi^2(2,235) = 14,4; p < 0,005$).

Hærra hlutfall endurkvæmra en frumkvæmra hafði verið í tengslum við félagslegar stofnanir fyrir komu í athvarfið. Marktækur munur kom þó aðeins fram meðal heimanfarinna ($\chi^2(1,362) = 12,3; p < 0,0001$) þar sem rúm 60% frumkvæmra, en tæp 96% endurkvæmra höfðu reynslu af félagslegum stofnunum.

Afar hátt hlutfall ungmennanna í athvarfinu notaði tóbak og áfengi en munur milli hópa var lítil og ómarktækur (tafla III). Hærra hlutfall heimilisláusra en heimanfarinna og -rekinna hafði neytt fíkniefna fyrir komu í athvarfið ($\chi^2(2,318) = 19,0; p < 0,0001$). Í hópi heimanrekinna var neysla slíkra efna algengari meðal pílta (44%) en stúlkna (24%) ($\chi^2(1,84) = 5,4; p < 0,05$), en munur milli kynja kom ekki fram í hinum hópnum.

Ekki kom fram munur á reykingum eða neyslu áfengis eða fíkniefna milli frum- og endurkvæmra í hópnum heimanrekinna og heimilisláusra. Í hópi heimanfarinna var munur á reykingum á þann veg að tæp 89% endurkvæmra reykti, á móti rúmum 77% frumkvæmra ($\chi^2(1,362) = 12,3; p < 0,0001$). Annar munur frum- og endurkvæmra í hópi heimanfarinna

var sá að 33% endurkvæmra höfðu notað ólögleg fíkniefni, en sama hlutfall frumkvæmra var 22% ($\chi^2(1,362) = 6,11; p < 0,05$).

Í töflu IV eru bornar saman eftir hópnum þær ástæður sem ungmennin gáfu upp fyrir komu sinni í Rauðakrosshúsið. Athuga skal að við komu í athvarfið eru oftast en ekki nefndar fleiri en ein ástæða.

Samskiptaörðugleikar voru oftast nefndir sem ástæða komu stúlkna (66%) í hópi heimanfarinna og greinir þær frá piltum (48%) í þeim hópi ($\chi^2(1,206) = 6,4; p < 0,05$). Piltarnir tilgreina oftast húsnæðisleysi sem ástæðu komu (53,4%), mun oftast en stúlkur (22,3%), og sú ástæða komu greinir líka milli kynja í hópi heimanfarinna ($\chi^2(1,206) = 21,1; p < 0,001$). Ofbeldi er töluvert oftast nefnt sem ástæða komu í hópi heimanfarinna en hinum tveimur og er algengari hjá stúlkum (31%) en piltum (13%) ($\chi^2(1,206) = 4,5; p < 0,05$). Þar er fyrst og fremst um líkamlegt ofbeldi að ræða, en næstum þrisvar sinnum fleiri heimanfarnar stúlkur tilgreina þessa ástæðu fyrir komu í athvarfið en heimanfarnir piltar ($\chi^2(1,206) = 10,3; p < 0,001$). Eigin neysla sem ástæða komu í athvarfið greinir milli pílta og stúlkna í hópi heimanrekinna ($\chi^2(1,84) = 7,6; p < 0,05$), á þann veg að piltar tilgreina ástæðuna oftast (38%) en stúlkur (18%).

Enginn munur á ástæðum komu greindist milli kynja í hópi heimilisláusra.

Í hópi heimanfarinna tilgreinir hærra hlutfall frumkvæmra (32%) en endurkvæmra (22%) ástæðuna erfiðar heimilisastæður ($\chi^2(1,362) = 4,2; p < 0,05$). Endurkvæmir tilgreina hins vegar marktækt oftast húsnæðisleysi (65%) en frumkvæmir (38%) í hópi heimanfarinna ($\chi^2(1,362) = 33,9; p < 0,0001$).

Endurkvæmir í hópi heimanfarinna tilgreina líka oftast en frumkvæmir eigin neyslu sem ástæðu komu í athvarfið ($\chi^2(1,362) = 5,2; p < 0,05$).

Umræða

Niðurstöður sýna talsverðan mun milli heimilisláusra unglíngna annars vegar og heimanrekinna og heimanfarinna hins vegar með tilliti til skráninga við komu. Munur milli heimanfarinna og heimanrekinna unglíngna er minni. Í hópi heimanfarinna var kynskipting jöfn, fleiri stúlkur en piltar voru í hópi heimanrekinna en piltar aftur fleiri í hópi heimilisláusra. Þetta kemur heim og saman við niðurstöður eldri rannsóknna (1, 2, 6), þó með einni undantekningu (1) þar sem voru stúlkur 64% heimanfarinna en hér voru hlutföll kynja jöfn. Ofangreindar rannsóknir benda til þess að fleiri stúlkur en piltar fari að heiman. Á tímabilinu 1996 til 2000 leituðu fleiri stúlkur en piltar athvarfs í Rauðakrosshúsinu, en miðað við eldri rannsókn (1) hefur þó dregið töluvert saman með kynjum.

Þegar bornar eru saman tölur úr þessari rannsókn og rannsókn á starfsemi athvarfsins 1985-1995 (1) má

sjá að skráðum komum í neyðarathvarf Rauðakrosshússins hefur fjölgað. Á fyrstu tíu árum starfseminnar voru skráðar 927 komur í athvarfið, eða að meðaltali um 102 á ári. Í þessari rannsókn voru skráðar að meðaltali rúmar 136 komur (skráðar færslur, ekki einstaklingar) á ári. Hér er um 30% aukningu í gestakomum að ræða.

Í fyrri rannsókn (1) voru foreldrar um þrjátíu af hundraði heimanfarinna og heimanrekinna í sambúð. Engin breyting virðist hafa orðið þar á. Í hópi heimilisláusra er hlutfall foreldra í sambúð hins vegar lægra hér (10,7%) en í eldri rannsókninni (16%). Þessar niðurstöður benda til þess að í stjúpfjölskyldum og fjölskyldum þar sem aðeins annað foreldrið (yfirleitt móðir) er til staðar séu árekstrar tíðari eða tengsl við unglings lausari en í fjölskyldum þar sem foreldrar eru í sambúð (2, 14).

Iðjuleysi var algengt í öllum þremur hópnum. Miðað við niðurstöður eldri rannsóknar (1) er hins vegar jákvæð þróun í skólamállum unglings sem leita í athvarfið. Í þeirri rannsókn hafði fjórðungur heimanfarinna og heimanrekinna, en um 41% heimilisláusra hætt skyldunámi. Samkvæmt skráningum árin 1996-2000 hafa þessi hlutföll breyst töluvert til hins betra. Hins vegar er ekki hægt að sjá tilsvandi hækkingu milli tímabila á hlutfalli þeirra sem stunda framhaldsnám. Auknar líkur virðast á brotthlaupi og áfengis- og/eða fíkniefnaánetjun hjá unglingsum sem flosna úr námi vegna félagslegra erfiðleika og einnig eru þeir líklegri til að fara endanlega, eða oftast einu sinni, að heiman (11). Heimilisláusir skera sig úr hvað varðar iðjuleysi, (71,4%), en hlutfall þeirra er einmitt herra hvað varðar neyslu vímugjafa og endurkomur í neyðarathvarfið sem bendir vafalítið til meiri félagslegra örðugleika en unglings í hinum hópnum búa við.

Niðurstöður rannsóknarinnar benda til að Rauðakrosshúsið sé ekki fyrsti staðurinn sem meirihluti unglingsanna leitar hjálpar. Flestir höfðu verið í sambandi við félagslegar stofnanir eða sérfræðinga í einkageiranum fyrir komu í athvarfið. Virðist því sem stór hluti unglings í þessum hópum eigi við atferlis-, náms- eða geðraskanir að stríða og er það í samræmi við niðurstöður rannsókna (1, 13).

Neysla áfengis er algeng meðal unglingsanna sem leituðu í athvarfið, en virðist þó hafa minnkað frá því sem fram kom í eldri rannsókn (1). Neysla fíkniefna hefur hins vegar ekki minnkað og virðist raunar hafa aukist meðal heimilisláusra (68%). Í helmingi skráninga heimilisláusra og í 27% skráninga heimanrekinna er eigin neysla tilgreind sem ein af ástæðum komu. Þetta er í samræmi við rannsóknir sem hafa sýnt fram á tengsl fíkniefnaneyslu og brotthlaups að heiman (13, 14).

Algengasta ástæða komu heimanfarinna og heimanrekinna er „samskiptaörðugleikar“ á heimili og er það í samræmi við niðurstöður rannsókna (1-3). Heim-

anfarnir skera sig úr hvað varðar ástæðuna „öfbeldi“ og eru það frekar stúlkur en piltar sem verða fyrir því. Sú niðurstaða er í samræmi við eldri rannsóknir (10).

Heimilisláusir skera sig úr hvað varðar ýmis einkenni og staða þeirra virðist öllu slakari en heimanfarinna og heimanrekinna. Sú mynd af heimilisláusum sem birtist í þessum niðurstöðum er nánast hin sama og dregin er upp í rannsókn Helga Hjartarsonar og Eiríks Arnar Arnarsonar (1). Þar sem skilgreiningin á heimilisláusum unglings felur í sér lítil eða engin tengsl við foreldra og fjölskyldu má ætla að vandamál hans snúist að miklu leyti um aðra hluti en vandamál heimanfarins eða -rekins unglings. Foreldrar og fjölskylda virðast oftast í myndinni hjá þessum hópnum, meðan vandi heimilisláusra snýst meira um að komast af frá degi til dags.

Miðað við hlutfall heimanfarinna sem sóttu skóla, 18,4% pilta og 48,3% stúlkna, og þeirra sem hætt höfðu skyldunámi, 11,7% pilta og 3,9% stúlkna, eiga heimanfarnir piltar frekar undir högg að sækja í skólamállum en stúlkurnar. Iðjuleysi er líka algengara meðal piltanna en stúlkanna. Þetta kemur heim og saman við niðurstöður eldri rannsókna (11).

Samkvæmt ofangreindu virðist mega segja að karlkyns ungmenni sem leita í neyðarathvarf Rauðakrosshússins séu oft verr á vegi staddir en stúlkur með tilliti til skólamála og neyslu vímu og/eða fíkniefna, að minnsta kosti í hópnum heimanfarinna og -rekinna. Stúlkur virðast hins vegar oftast sjá samskiptaörðugleika í fjölskyldu sem rót vanda síns, þó kynjamunur sé einungis marktækur tölfræðilega í hópi heimanfarinna.

Ekki kemur á óvart að unglings sem hlaupast endurtekið að heiman virðast eiga í alvarlegri persónulegum og félagslegum vanda en þeir sem ekki endurtaka brotthlaup (11, 12). Þeim gengur verr í skóla, bæði námslega og félagslega og stjórnleysi einkennir hegðun þeirra (12, 13). Reykingar virðast tíðari meðal endurkvæmra en frumkvæmra í öllum hópnum, en aðeins í hópi heimanfarinna er um tölfræðilega marktækan mun að ræða. Endurkvæmir eru einnig líklegri til að nota ólögleg fíkniefni en munur milli frum- og endurkvæmra var þó aðeins marktækur í hópi heimanfarinna. Endurkvæmir tilgreindu líka oftast frumkvæmir vímuefnaneyslu sem ástæðu komu, en munur var þó ekki mikill (19,9% á móti 12,1%).

Aðstæður þeirra unglings sem fóru endurtekið að heiman og í neyðarathvarfið virðist öllu verri en þeirra sem aðeins komu einu sinni í athvarfið. Sú mynd sem draga má upp hér af unglingsum sem endurtaka brotthlaup samræmist nokkuð vel skilyrðum DSM IV (6) um skilmerki fyrir truflun á félagslegu atferli með tilliti til tengsla við annað félagslega óæskilegt atferli, svo sem áfengis- og dópneyslu. Lýsing Ingersolls (7) á rótláusum unglingsum, sem eiga í erfiðleikum við að uppfylla kröfur samfélagsins um

ástundun skóla eða vinnu og lenda snemma í erfiðleikum með áfengi og dóp, virðist líka eiga hér samsvörun.

Samkvæmt niðurstöðum rannsóknarinnar eru samskiptaörðugleikar áberandi ástæða brotthlaups meðal þeirra unglunga sem teljast heimanfarnir og heimanreknir. Skráningar gefa ekki færi á að greina hvernig samskiptaörðugleika er um að ræða; hvort samskiptin hafi verið slæm um langa hríð, hvort þau tengjast beint hegðun unglings, hvort þau einkennast af rífrildum eða afskiptaleysi, útskýfun og svo framvegis. Ef unnt væri að greina betur í hverju samskiptaörðugleikar eru fólgnir má ætla að auðveldara væri að skipuleggja viðbrögð.

Iðjuleysi og neysla ólöglegra fíkniefna er töluvert áberandi meðal unglunganna, sérstaklega í hópi heimilisláusra. Fáir unglungar radast í hóp heimilisláusra en þeir koma hins vegar frekar oft en einu sinni í athvarfið en unglungar í hinum hópunum. Líklegt er að heimilisláus unglungur hafi hafið „feril“ sinn sem heimanfarinn eða heimanrekinn. Þegar litið er á hversu algengt iðjuleysi er meðal unglunganna, hversu fáir þeirra halda áfram námi eftir grunnskóla, hversu margir hafa þurft meðferð vegna hegðunar- eða geðraskana og þess að fíkniefnaneysla er algengari þeirra á meðal en annarra unglunga á Íslandi er ljóst að samhengi er milli þessarar hegðunar og samskiptaörðugleika á heimili. Áhugavert væri að skoða hversu vel meðferðarform stofnanna á Íslandi sinnir þörfum fjölskyldu þess unglings sem meðferð þiggur, ekki síst með tilliti til eftirfylgni.

Rauðakrosshúsið hefur sinnt hlutverki sínu sem neyðarathvarf fyrir ungmenni sem ekki hafa í önnur hús að venda í rúm 17 ár. Um þau ungmenni sem hafa nýtt sér þjónustuna liggja fyrir upplýsingar sem vert er að rannsaka og svo hefur verið gert hér frá tilteknu sjónarhorni. Komum í athvarfið hefur fjölgað töluvert umfram það sem eðlilegt mætti teljast með tilliti

til fjölskylduaukningu og vert er að huga að ástæðum þess í náinni framtíð með tilliti til samfélagslegra þátta ýmissa. Þær upplýsingar í gögnum athvarfsins um þann hóp unglunga sem fer að heiman, er rekin að heiman og í versta falli nánast slítur öll tengsl við foreldra og fjölskyldu eru nýtanlegar til glöggvunar á stöðu unglunga í samfélaginu og ekki síður sem leiðbeiningar um hvað hugsanlega megi betur fara í viðbrögðum samfélagsins, þar á meðal Rauðakrosshússins, við vaxandi vanda.

Heimildir

1. Hjartarson H, Arnarson EÖ. Heimanfarnir, heimanreknir og heimilisláusir unglungar á Íslandi. Úttekt á fyrstu 10 starfsárum Rauðakrosshússins. Læknablaðið 2000; 86: 33-8.
2. Þór ÓH, Sigurðsson E. Rauðakrosshúsið í 10 ár. 10 ára skýrsla um Rauðakrosshúsið frá opnun þess 14. desember 1985 til ársloka 1995. 1996; Reykjavík: Rauðikross Íslands.
3. Adams GR, Gullotta T, Clancy MA. Homeless adolescents: a descriptive study of similarities and differences between runaways and throwaways. *Adolescence* 1985; 21: 715-23.
4. Regoli RM, Hewitt JD. *Delinquency in society: A child-centered approach*. New York: McGraw-Hill, 1991.
5. Steinberg L. *Adolescence*. 4th ed. New York: McGraw Hill, 1996.
6. American Psychiatric Association. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*. 4th ed (DSM-IV). Washington DC: American Psychiatric Association, 1994.
7. Ingersoll GM. *Adolescents*. 2nd ed. New Jersey: Prentice Hall, 1989.
8. Whitbeck LB, Hoyt DR, Ackley KA. Abusive family backgrounds and later victimization among runaway and homeless adolescents. *J Res Adolescence* 1997; 7: 375-92.
9. Kurtz PD, Kurtz GL, Jarvis SV. Problems of maltreated runaway youth. *Adolescence* 1991; 26: 543-55.
10. Terrel NE. Street life: Aggravated and Sexual Assaults among Homeless and Runaway Adolescents. *Youth Soc* 1997; 28: 267-90.
11. Barwick MA, Siegel LS. Learning difficulties in adolescent clients of a shelter for runaway and homeless street youths. *J Res Adolescents* 1996; 6: 649-70.
12. DeMan AF. Predictors of adolescent running away behavior. *Soc Behav Personal* 2000; 28: 261-8.
13. Kipke MD, Unger JB, Palmer RF, Edington R. Drug use, needle sharing and HIV risk among injection drug-using street youth. *Subst Use Misuse* 1996; 31: 1167-87.
14. Slegers J, Spijker J, van Limbeek J, van Engeland H. Mental health problems among homeless adolescents. *Acta Psychiatr Scand* 1998; 97: 253-9.

Andrés Magnússon.

Breska læknafélagið verðlaunar fræðirit um geðheilbrigðisfræði í ritstjórn íslensks læknis

Árið 2001 gaf breska bókaforlagið Oxford University Press út yfirlitsritið *Seasonal Affective Disorder – Practice and Research*. Bókinni er ritstýrt af tveimur geðlæknum, Tino Partonen og **Andrés Magnússyni**. Skrifa þeir einnig valda kafla í bókinni.

Bók þeirra Andrésar og Partonens hlaut síðan

fyrstu verðlaun í árlegri samkeppni Breska læknafélagsins sem besta bók ársins 2002 á sviði geðheilbrigðisfræði. Bókin hefur hlotið ágætari viðtökur fjölmiðla en fjallað hefur verið um hana á jákvæðan hátt í *British Journal of Psychiatry*, *BMJ*, *Lancet* og fleiri tímaritum.